

The historical event

Vol 1, No 1 (2025)

The historical event

To Γεγονός

περιοδικό ιστορικής έρευνας, διδακτικής της ιστορίας & ψηφιακής τεχνολογίας

The historical event

Τεύχος 1

Ιστορία

Διδακτική

Νέες
Τεχνολογίες

Η ΕΘΝ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1940 ΚΑΙ ΟΙ
ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ: ΑΠΟ ΤΗ
ΔΡΑΣΗ ΣΤΑ ΜΕΤΟΠΙΣΘΕΝ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ
ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Παντελής Παπαϊωάννου

doi: [10.12681/geg.44326](https://doi.org/10.12681/geg.44326)

Η ΕΟΝ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1940 ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ: ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΣΤΑ ΜΕΤΟΠΙΣΘΕΝ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Παντελής Α. Παπαϊωάννου

*Υποψήφιος Διδάκτορας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*

ABSTRACT

During the Greco-Italian War in 1940, the efforts of those behind the front lines played a crucial role in supporting greek military operations. The National Youth Organisation (EON) quickly adjusted to the demands of war and undertook key initiatives, such as collecting supplies, assisting those affected by the conflict, the families of soldiers and promoting patriotic unity by activating society towards a common goal. However, after the death of Ioannis Metaxas in 1941 and the dissolution of EON, the situation that followed brought new challenges. The weakening of state control during the Axis Occupation allowed new resistance organizations to emerge. These groups differed significantly from EON, as joining them was not a result of coercion, but a matter of personal and political choice. These new resistance movements reflected the conflicting political orientations of Greek youth at that time. Some former members of EON remained loyal to the nationalist ideals of the Metaxas regime, while others – who had hidden their communism ideals during the dictatorship – joined in same ideologist resistance groups. Despite their ideological differences, they were united by a common goal: to resist the foreign occupiers and fight for national freedom.

Λέξεις-κλειδιά: Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ), Ελληνοϊταλικός πόλεμος, Ιωάννης Μεταξάς, Αντίσταση, Κατοχή

Η ΕΟΝ και το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου: Ιστορικό και Ιδεολογικό πλαίσιο

Η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) ιδρύθηκε επίσημα στις 7 Οκτωβρίου 1936 με τον Αναγκαστικό Νόμο υπ' αριθμ. 334 από τον Ιωάννη Μεταξά, στο πλαίσιο της προσπάθειας του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου να διαμορφώσει έναν ενιαίο, κρατικά ελεγχόμενο φορέα νεολαίας, ικανό να μεταλαμπαδεύσει τις αρχές και τα ιδανικά του. Από τα πρώτα της βήματα, η ΕΟΝ επεδίωξε να εμψυχήσει στην ελληνική νεολαία την πίστη στον Βασίλεα, την Πατρίδα και τη Θρησκεία, μετατρέποντάς την σε ενεργό φορέα της κρατικής ιδεολογίας (Βερέμης, 2009: 60).

Η οργανωτική δομή της ΕΟΝ, εμπνευσμένη από στρατιωτικά πρότυπα, περιελάμβανε αυστηρή ιεραρχία¹, στολές, παρελάσεις και διαχωρισμό των μελών ανά ηλικιακή κατηγορία. Τα μέλη της φορούσαν ομοιόμορφη μπλε σκούρα στολή με δίκοχο και κατηγοριοποιούνταν ανάλογα με την ηλικία τους σε σκαπανείς/ισσες 7 – 13 ετών, φαλαγγίτες/ισσες Β' κατηγορίας 14 – 18 ετών και φαλαγγίτες/ισσες Α' κατηγορίας 19 – 25 ετών (Πλουμίδης, 2016: 40).

Παρά τη δημόσια διακήρυξη περί εθελοντικής συμμετοχής των νέων στην Οργάνωση, η εγγραφή καθίστατο στην πράξη υποχρεωτική, δεδομένου ότι με την εγκύκλιο υπ' αριθμ. 92606/137 του 1938, το Υπουργείο Παιδείας επέβαλε την ένταξη των νέων σε αυτή. Όσοι αντιδρούσαν ή αρνούνταν την ένταξή τους αντιμετώπιζαν κυρώσεις, κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης και υποχρεώνονταν τελικά να ενταχθούν στην Οργάνωση. Ορισμένοι, μάλιστα, προσχώρησαν όχι λόγω ιδεολογικής ταύτισης, αλλά για να επωφεληθούν από τις δελεαστικές εκπτώσεις που προσφέρονταν στις συγκοινωνίες και στους κινηματογράφους (Αγγελής, 2006: 83). Γι' αυτό, οι αριθμοί που δημοσίευε με ενθουσιασμούς το επίσημο περιοδικό της ΕΟΝ *Η Νεολαία*, όσο εντυπωσιακοί κι αν δείχνουν, δεν αντανakλούν μία διαδικασία εθελούσιας εγγραφής².

Υπεύθυνοι για την αγωγή, την εκπαίδευση και την τήρηση των κανονισμών των μελών της ΕΟΝ ήταν τα ανώτερα βαθμοφόρα στελέχη της, τα οποία εκπαιδεύονταν κατάλληλα από τους επόπτες της Οργάνωσης και ακολουθούσαν τις διαταγές του Γενικού Επιθεωρητή, Ιωάννη Μεταξά. Τα στελέχη αυτά προετοιμάζονταν ειδικά προκειμένου να διδάξουν και να καθοδηγήσουν τα νεότερα μέλη, αναλαμβάνοντας καίριο ρόλο στη διαδικασία της εθνικής αγωγής. Με τον τρόπο αυτό, η ΕΟΝ εφάρμοσε ένα μοντέλο «κυκλικής» διαπαιδαγώγησης, κατά το οποίο τα μέλη που είχαν δεχθεί την ιδεολογική καθοδήγηση μετατρέπονταν σταδιακά σε φορείς της κρατικής ιδεολογίας για την επόμενη γενιά (Αρχ. Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, υπ. 1.2., Αρ. Πρωτ. 2479, 3 Οκτωβρίου 1938). Αν και αρκετά παιδιά, κυρίως μικρότερων ηλικιών, δεν αντιλαμβάνονταν με πολιτικούς όρους τη συμμετοχή τους, εντούτοις βίωναν έντονα την

¹ Η ιεραρχία της ΕΟΝ αποτελούνταν από τον Γενικό Αρχηγό, Βασιλιά Γεώργιο Β', τον Γενικό Επιθεωρητή, Ιωάννη Μεταξά και τον Κυβερνητικό Επίτροπο Αλέξανδρο Κανελλόπουλο, ο οποίος απολάμβανε της πλήρους εμπιστοσύνης του Ιωάννη Μεταξά. Η Κεντρική Διοίκηση της ΕΟΝ ήταν οργανωμένη σε διάφορα γραφεία, διευθύνσεις και επιτροπές τα οποία στελεχώνονταν από πλήθος αρμόδιων βαθμοφόρων μελών. (Υπουργείο Ανάπτυξης & Επενδύσεων, 1939: 248, 249).

² Τον Νοέμβριο του 1937, τα μέλη της ΕΟΝ ανέρχονταν σε 9.000 και τον Ιανουάριο του 1938 αυξήθηκαν σε 15.000. Η αύξηση αυτή συνεχίστηκε ραγδαία τα επόμενα χρόνια, φτάνοντας τα 500.000 μέλη στην Πρώτη Διάσκεψη των Περιφερειακών Διοικήτων της ΕΟΝ, τον Ιανουάριο του 1939. Μέχρι το τέλος του 1939, στις 31 Δεκεμβρίου, ο αριθμός των μελών είχε φτάσει τις 847.846, και στις 3 Αυγούστου 1940, σύμφωνα με το περιοδικό της Οργάνωσης, η δύναμή της ανήλθε σε 1.201.450 μέλη. (Εφημ. *Η Νεολαία*, αρ. φύλλου 44 (3/8/1940): 1396, 1397).

επιβολή των σχετικών μέτρων, τα οποία επιβάρυναν αισθητά το σχολικό πρόγραμμα, προσθέτοντας επιπλέον ευθύνες και στους εκπαιδευτικούς. Το γεγονός αυτό προκάλεσε έντονη δυσανεξία, καθώς η ΕΟΝ θεωρήθηκε από πολλούς ως πηγή πρόσθετης πίεσης στο ήδη επιβαρυνμένο πλαίσιο της σχολικής ζωής (Αγγελής, 2006: 294, 295).

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ΕΟΝ λειτουργούσε ως συμπληρωματικός θεσμός της επίσημης εκπαίδευσης, με στόχο την κατεύθυνση της νεολαίας προς τον πατριωτισμό, την ηθική πειθαρχία και τη στρατιωτική προπαρασκευή. Παρά τις επιφυλάξεις και τις αντιρρήσεις πολλών εκπαιδευτικών σχετικά με τη συνεργασία σχολείου και ΕΟΝ, το Υπουργείο Παιδείας, μέσω αλληπάλληλων εγκυκλίων, σε συνδυασμό με τις πιέσεις από τους τοπικούς αξιωματούχους της Οργάνωσης, ενίσχυε την επιβολή της καλλιέργειας του πατριωτικού φρονήματος, όπως προέβλεπε το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου (Αλεξίου, 1983: 52).

Ο ιδεολογικός πυρήνας της εθνικής αγωγής που παρείχε η ΕΟΝ στα μέλη της συνοψιζόταν χαρακτηριστικά στη φράση: «Βασιλεύς! Πατρίς! Θρησκεία! Οικογένεια! Αναγέννηση της Ελλάδας! Καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου!» (Υπουργείο Ανάπτυξης & Επενδύσεων, 1939: 249). Μέσω μίας μεθοδικά οργανωμένης προπαγανδιστικής διαδικασίας, επιδιωκόταν η διαπαιδαγώγηση της νεολαίας σύμφωνα με τις πολιτικές, κοινωνικές και ηθικές αξίες του καθεστώτος Μεταξά, με στόχο την ενίσχυση του πατριωτικού φρονήματος και την καλλιέργεια της ιδεολογικής πειθαρχίας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Βασίλης Παπαδάκης, πρεσβευτής και κάτοχος του Χρυσού Σήματος της Κεντρικής Διοίκησης της ΕΟΝ, προσδιόρισε τρεις θεμελιώδεις σκοπούς της Οργάνωσης: α) την ηθική εξυγίανση της νεολαίας, β) την καλλιέργεια της σκέψης εντός των αυστηρά καθορισμένων πλαισίων της κρατικής ιδεολογίας και γ) τη στρατιωτική προπαρασκευή της νέας γενιάς, προκειμένου να είναι έτοιμη να ανταποκριθεί σε οποιαδήποτε εθνική κρίση. Όσον αφορά τον τελευταίο σκοπό της, η στρατιωτική εκπαίδευση των μελών της ΕΟΝ ήταν τέτοια που, κατά τον Β. Παπαδάκη, οι νέοι μάθαιναν τον χειρισμό όπλων εντός μόλις τριών ημερών (Μαχαίρα, 1987: 87).

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι η στρατιωτική πειθαρχία και η οργανωτική ετοιμότητα που καλλιέργησε η ΕΟΝ αποτέλεσαν κρίσιμες παρακαταθήκες για τον ρόλο που επρόκειτο να αναλάβει η ίδια κατά την έκρηξη του ελληνοϊταλικού πολέμου. Παρότι δεν υπήρξε καμία άμεση εμπλοκή της εν λόγω Οργάνωσης στις πολεμικές συγκρούσεις, η συμβολή της στα μετόπισθεν υπήρξε καθοριστική.

Ο ρόλος της ΕΟΝ στον ελληνοϊταλικό πόλεμο

Με την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, η ΕΟΝ δεν παρέμεινε αδρανής. Η Οργάνωση ως δημιουργήμα του Ιωάννη Μεταξά και αναπόσπαστο τμήμα του καθεστώτος του δεν μπορούσε να μείνει αμέτοχη στις κρίσιμες αποφάσεις της περιόδου, όπως αυτή της συμμετοχής στον ελληνοϊταλικό πόλεμο. Υπό τον άμεσο έλεγχο του Έλληνα δικτάτορα, η ΕΟΝ ενεργοποιήθηκε, ώστε να συνδράμει στον πόλεμο με υποστηρικτικό ρόλο μέσω ποικίλων δράσεων και συμβολών.

Ανταποκρινόμενη στις επείγουσες ανάγκες που δημιουργήθηκαν από την ελληνοϊταλική σύρραξη, η ΕΟΝ ανέλαβε σημαντική δράση για την υποστήριξη του μετώπου. Τρεις ημέρες μετά την κήρυξη του πολέμου, στις 31 Οκτωβρίου 1940, εκδόθηκε επείγουσα διαταγή από την Κεντρική Διοίκηση της Οργάνωσης για τη σύσταση της Κεντρικής

Υπηρεσίας Αλληλεγγύης Μετώπου (KYAM), με σκοπό την άμεση και αποτελεσματική παροχή υλικής και ηθικής βοήθειας στους Έλληνες στρατιώτες. Στην κατεύθυνση αυτή η Οργάνωση προχώρησε παράλληλα στη δημιουργία των Περιφερειακών Υπηρεσιών Αλληλεγγύης Μετώπου (ΠΥΑΜ), οι οποίες υπάγονταν στην KYAM και λειτουργούσαν ως τοπικές μονάδες για τη συνεχιζόμενη επικοινωνία και υποστήριξη των ελληνικών στρατευμένων. Οι δύο παραπάνω υπηρεσίες επικοινωνούσαν μέσω αλληλογραφίας με σκοπό να διασφαλίσουν οργανωμένη και συστηματική προσφορά βοήθειας, τόσο σε επίπεδο υλικών αγαθών όσο και σε επίπεδο ψυχολογικής στήριξης (Αρχ. Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, υπ. 1.2.2., αρ. πρωτ. Γρ. ΚΕΝ. 3494).

Η Κεντρική Υπηρεσία Αλληλεγγύης Μετώπου (KYAM) ήταν δομημένη σε δύο κύριες διευθύνσεις: τη Διεύθυνση Στρατού και τη Διεύθυνση Άμαχου Πληθυσμού, οι οποίες αναλάμβαναν διαφορετικές αλλά εξίσου σημαντικές αποστολές για την υποστήριξη των Ελλήνων στρατιωτών και των οικογενειών τους (Αρχ. Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, υπ. 1.2.2., Αρ. Πρωτ. Γρ. ΚΕΝ. 3494, 10 Νοεμβρίου 1939):

- Η Διεύθυνση Στρατού περιελάμβανε πέντε τμήματα: το Τμήμα Α΄, που φρόντιζε για την περισυλλογή και διανομή υλικών αγαθών, όπως ρουχισμός, καπνικά και φαρμακευτικά είδη, τα οποία παραδίδονταν στις αποθήκες της ΕΟΝ. Ιδιαίτερη έμφαση επίσης δινόταν στα αισιόδοξα βιβλία που αποστέλλονταν στους στρατιώτες. Το Τμήμα Β΄ ήταν υπεύθυνο για την άμεση αναδιοργάνωση των λεγόμενων «Σπιτιών του Στρατιώτη», τα οποία στην ουσία αποτελούσαν χώροι ανάπαυσης και ψυχαγωγίας. Το Τμήμα Γ΄ δημιούργησε κινητά συνεργεία σε στρατιωτικούς σταθμούς και συρμούς για την παροχή πρώτων βοηθειών. Το Τμήμα Δ΄ διασφάλιζε την επικοινωνία των στρατευμένων με την ΕΟΝ μέσω έντυπης αλληλογραφίας και το Τμήμα Ε΄ δραστηριοποιούνταν στα στρατιωτικά νοσοκομεία, παρέχοντας ψυχαγωγικές υπηρεσίες και στήριξη στους τραυματίες του πολέμου.
- Η Διεύθυνση Άμαχου Πληθυσμού επικεντρωνόταν στην υποστήριξη των οικογενειών των στρατευμένων και περιελάμβανε τρία τμήματα: το Τμήμα Α΄, το οποίο συγκέντρωνε δωρεές για την οικονομική ενίσχυση των οικογενειών ή την αγορά βασικών ειδών με αυστηρή λογιστική τεκμηρίωση. Το Τμήμα Β΄ οργάνωνε επισκέψεις στα σπίτια των οικογενειών προσφέροντας ιατρική και κοινωνική φροντίδα και το Τμήμα Γ΄ ανέπτυξε δράσεις υποστήριξης των οικοκυριών μέσω συσσιτίων και βοήθειας σε μητέρες στρατευμένων από εθελόντριες της ΕΟΝ.

Η KYAM, μέσω εκκλήσεων στον τύπο, το ραδιόφωνο, καθώς και με τη χρήση αφισών και ομιλιών, καλούσε τις Ελληνίδες να συνεισφέρουν στον αγώνα για τη νίκη, προτρέποντάς τις να ασχοληθούν με την πλεκτική μάλλινων ειδών ενώ, παράλληλα, προσέφερε μαλλί στις οικονομικά αδύναμες οικογένειες. Στις «στέγες των φαλαγγιτιστών», δεκάδες κορίτσια – μέλη της ΕΟΝ καταπιάνονταν με την πλεκτική, συμβάλλοντας έτσι στο έργο της Οργάνωσης. Επιπλέον, η ΕΟΝ ανέλαβε τον συντονισμό των πανελλήνιων κοινωνικών εράνων, οι οποίοι οργανώνονταν επίσημα με την εντολή του Ιωάννη Μεταξά. Οι εξορμήσεις των μελών της για τη συλλογή χρημάτων, μάλλινων ειδών και τσιγάρων αυξάνονταν καθημερινά, με τα αποτελέσματα να δημοσιεύονται συχνά στον τύπο, συνοδευόμενα από ευμενή σχόλια (Πετράκη, 2014: 192).

Μάλιστα, η συμβολή της ΕΟΝ στον πόλεμο αναγνωρίστηκε κι από τους επικριτές της. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Γιώργος Κ. Παππάς – παρά τη σαφή ιδεολογική του αντίθεση προς την Οργάνωση του Μεταξά – στο ημερολόγιό του κατά τη διάρκεια της

Κατοχής: «Πρέπει να ομολογήσω, παρ' όλη την αντιπάθεια που είχα γι' αυτήν την οργάνωση, ότι σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου τα παιδιά εργάστηκαν με ζήλο. Δεν αμφιβάλλω για τον πατριωτισμό τους.» (Παππάς, 2018: 110).

Η ΕΟΝ δεν περιορίστηκε μόνο στην προσαρμογή της εσωτερικής της λειτουργίας για να ανταποκριθεί στις ανάγκες του πολέμου. Με απόφαση του Ιωάννη Μεταξά (20 Νοεμβρίου 1940) τα απλά μέλη και οι βαθμοφόροι της Οργάνωσης (αμφοτέρου φύλου), ηλικίας 17 ετών και άνω, υπάγονται στις διατάξεις του Αναγκαστικού Νόμου 1984/1939 περί Πολιτικής και Οικονομικής Επιστράτευσης της Χώρας. Σύμφωνα με τον εν λόγω Α.Ν., εκδιδόταν φύλλο πολιτικής επιστράτευσης στους ΕΟΝίτες άνω των 17 ετών, οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να συνδράμουν στην πολεμική προσπάθεια, προσφέροντας εργασία και εκτελώντας κάθε απαιτούμενη ενέργεια για την κάλυψη των αναγκών του Μετώπου. Υπεύθυνοι για τα φύλλα πολιτικής επιστράτευσης ορίστηκαν ο Κυβερνητικός Επίτροπος της ΕΟΝ, Αλέξανδρος Κανελλόπουλος, ή ο νόμιμος αναπληρωτής του, καθώς και οι Γενικοί Επόπτες. Επιπλέον, σύμφωνα με τα στοιχεία του ατομικού φύλλου πολιτικής επιστράτευσης, η μη πλήρης συμμόρφωση των μελών της ΕΟΝ με τις διατάξεις του Α.Ν. 1984/1939 συνεπαγόταν ποινές φυλάκισης και χρηματικά πρόστιμα έως και 500.000 δραχμών (Αρχ. Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, υπ. 1.5., Απόφαση Ι. Μεταξά, 20η Νοεμβρίου 1940 & Φύλλο Ατομικής Πολιτικής Επιστράτευσης, 23η Νοεμβρίου 1940).

Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε και η συμβολή της ΕΟΝ στις ασκήσεις παθητικής αεράμυνας, στο πλαίσιο της συνεργασίας της με την Ανώτατη Διοίκηση Αεραμύνης. Η τελευταία, αναγνωρίζοντας τον ρόλο της Οργάνωσης, δήλωνε χαρακτηριστικά ότι στηρίζει «τας καλλίστας των ελπίδων εις τα μέλη της ΕΟΝ». Στον τομέα της αεράμυνας οι ΕΟΝίτες, σε συνεργασία με την αστυνομία και την πολιτοφυλακή, είχαν την ευθύνη να φροντίζουν για την εφαρμογή των προβλεπόμενων μέτρων ασφαλείας, με στόχο την προστασία του άμαχου πληθυσμού από εναέριες επιθέσεις. Ταυτόχρονα, οι φαλαγγίτισσες εκπαιδεύονταν σε σχολές αδελφών νοσοκόμων, αναλαμβάνοντας κρίσιμο ρόλο στην περίθαλψη των τραυματιών (Πετράκη, 2014: 190). Η συμμετοχή τους στις δράσεις αυτές πραγματοποιήθηκε με έντονο ενθουσιασμό, καθώς προσέφερε στους νέους την ευκαιρία να συμβάλουν οργανωμένα στον εθνικό Αγώνα. Μέσω της ΕΟΝ, λοιπόν, ενισχυόταν η αίσθηση της ενεργούς συμμετοχής της ελληνικής νεολαίας στον πόλεμο, ακόμα κι αν ο ρόλος της περιοριζόταν στα μετόπισθεν.

Ο ενθουσιασμός της ελληνικής νεολαίας κατά την περίοδο του πολέμου ήταν στενά συνδεδεμένος με την ιδεολογική συγκρότηση της ΕΟΝ, η οποία διαμορφώθηκε σε άμεση συνάρτηση με την προπαγάνδα του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου και ευθυγραμμίστηκε με τους πολεμικούς στόχους και τις κυρίαρχες εθνικές αντιλήψεις της εποχής. Μέσα από τη συστηματική προβολή της έννοιας του έθνους ως υπέρτατης αξίας, το καθεστώς Μεταξά κατόρθωσε να ενσωματώσει αυτήν την πεποίθηση στον αγώνα για την εθνική επιβίωση. Η σύνδεση αυτή συνέβαλε καθοριστικά στην ενεργό και ενθουσιώδη συμμετοχή της νεολαίας στα μετόπισθεν, ενισχύοντας το αίσθημα του εθνικού καθήκοντος και της συλλογικής προσφοράς.

Αξιοποιώντας αυτό το ιδεολογικό υπόβαθρο, κατά τη διάρκεια της πολεμικής περιόδου η ΕΟΝ προχώρησε στην αναπροσαρμογή του προγράμματος διαφώτισης με βάση τις νέες συνθήκες που επέβαλλε ο πόλεμος. Στόχος ήταν η ενίσχυση του εθνικού φρονήματος των μελών, η καλλιέργεια πατριωτικής συνείδησης και η ενδυνάμωση της πίστης στο καθεστώς και τα εθνικά ιδανικά. Υπό αυτές τις συνθήκες, σύμφωνα και με διαταγή του Ιωάννη Μεταξά στις 16 Νοεμβρίου 1940, τέθηκε σε εφαρμογή το έκτακτο πρόγραμμα

δραστηριοτήτων που αποσκοπούσε στη διατήρηση της ιδεολογικής εγρήγορσης, την ενίσχυση της εθνικής άμυνας και την τόνωση της πίστης στη νίκη. Μέσα από ειδικά σχεδιασμένες δράσεις που πρόβαλλαν τον ηρωισμό και την αυτοθυσία, η ΕΟΝ ανέλαβε ρόλο βασικού μηχανισμού ιδεολογικής διαπαιδαγώγησης, διαμορφώνοντας τα μέλη της τόσο ως στήριγμα της εθνικής προσπάθειας, όσο και ως πρότυπα πολίτη (Αρχ. Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, υπ. 1.2.2., Αρ. Πρωτ. 35714, Κεντρική Δ/ση Δ.Σ.Ε., 16 Νοεμβρίου 1940).

Σύμφωνα με το έκτακτο πρόγραμμά της οι φαλαγγίτες και φαλαγγίτισσες Α' και Β' κατηγορίας, καθώς και οι σκαπανείς και σκαπάνισσες συγκεντρώνονταν κάθε Σάββατο το πρωί, σε χωριστές ομάδες, με εξαίρεση όσους εργάζονταν, οι οποίοι συμμετείχαν κατά τα διαλείμματα ή μετά την ολοκλήρωση της εργασίας τους. Οι συγκεντρώσεις, διάρκειας περίπου μιάμιση ώρας, πραγματοποιούνταν σε χώρους κοντά σε καταφύγια με περιορισμένο αριθμό μελών. Το πρόγραμμα περιελάμβανε: 15 λεπτά γυμναστικής, 20 λεπτά μάθημα Εθνικής Διαφώτισης, βασισμένο σε έντυπο υλικό της Κεντρικής Διοίκησης (με συνθήματα και λόγους του Μεταξά), 20 λεπτά ψυχαγωγίας με ανάγνωση πολεμικών λόγων, 15 λεπτά ακρόασης εθνικών ασμάτων, θούριων, εμβατηρίων και εθνικών χορών και 10 λεπτά ασκήσεων πυκνής τάξης. Οι Φαλαγγίτισσες και οι Σκαπάνισσες συμμετείχαν επιπλέον για 10-15 λεπτά σε μαθήματα πλεκτικής, κοπής και ραφής, με σκοπό την παραγωγή ειδών ένδυσης, όπως κάλτσες και γάντια, για τις ανάγκες του στρατού. Καθ' όλη τη διάρκεια της εβδομάδας (πλην του Σαββάτου), τα μέλη της ΕΟΝ συμμετείχαν στις ΠΥΑΜ, παρέχοντας εθελοντική εργασία για τη συγκέντρωση και διανομή υλικών αγαθών, την επίσκεψη τραυματιών και άλλες υποστηρικτικές δράσεις υπέρ του ελληνικού στρατού (Αρχ. Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, υπ. 1.2.2., Αρ. Πρωτ. 35714, Κεντρική Δ/ση Δ.Σ.Ε., 16 Νοεμβρίου 1940).

Η ιδεολογική διαπαιδαγώγηση εντός της Οργάνωσης ενισχύθηκε περαιτέρω μέσω της σύνταξης και έκδοσης ειδικού βιβλίου, το οποίο περιελάμβανε καταγεγραμμένες πράξεις ηρωισμού των ΕΟΝιτών κατά τη δράση τους στον ελληνοϊταλικό πόλεμο. Σύμφωνα με διαταγή του Τμήματος Πολιτικής Διαφώτισης (Γραφείο ΙΙΙ), στις 11 Απριλίου 1940, κρίθηκε απαραίτητο να αποσταλούν λεπτομερείς εκθέσεις σχετικά με τέτοιες πράξεις, οι οποίες περιείχαν αναλυτικά το ιστορικό, τη χρονολογία, το ονοματεπώνυμο και τον βαθμό του συμμετέχοντος, καθώς και στοιχεία για τυχόν πρόσωπα που διασώθηκαν. Το υλικό αυτό θα αξιοποιούταν για τη δημιουργία ενός βιβλίου, το οποίο θα λειτουργούσε ως μέσο παραδειγματισμού και ιδεολογικής κατήχησης της ελληνικής νεολαίας (Αρχ. Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, υπ. 1.2.2., Αρ. Πρωτ. 35714, Κεντρική Δ/ση Δ.Σ.Ε.).

Πράγματι, οι αναφορές αυτές περί πράξεων ηρωισμού και αυτοθυσίας από μέλη της ΕΟΝ ήταν πολυάριθμες και διακρίνονταν για τον έντονο συμβολισμό της απόλυτης προσφοράς προς το έθνος. Η χρήση αυτών των συμβολισμών, χαρακτηριστική της προπαγανδιστικής ρητορικής του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, εντάσσεται στη λογική ενός υπερεθνικιστικού λόγου, στον οποίο η έννοια του έθνους υπερέχει όλων των άλλων ιδεολογικών ή πολιτικών αναφορών. Οι συγκεκριμένες πρακτικές και τεχνικές παρουσιάζουν εμφανείς ομοιότητες με τις αντίστοιχες φασιστικές πρακτικές που υιοθετήθηκαν από ολοκληρωτικά καθεστώτα της Ευρώπης κατά την ίδια περίοδο. Παρότι το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου δεν μπορεί να χαρακτηριστεί πλήρως φασιστικό, οι εν λόγω τεχνικές προπαγάνδας καταδεικνύουν τη λειτουργία του στα όρια του φασιστικού ιδεολογικού πλαισίου (Αγγελής, 2006: 220).

Σε αυτό το σημείο έχει ιδιαίτερη σημασία να αναδειχθεί ένα μέρος από τις παραπάνω περιληπτικές εκθέσεις, όπως ακριβώς τις κατέγραφε το Τμήμα Πολιτικής Διαφώτισης. Οι εκθέσεις αυτές, οι οποίες εκδίδονταν από τη Γενική Διεύθυνση Εθνικής Διαφώτισης της Κεντρικής Διοίκησης της ΕΟΝ κι απευθύνονταν σε όλα μέλη της Οργάνωσης, διακρίνονται για το έντονα προπαγανδιστικό τους περιεχόμενο. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στην προβολή επιτηδευμένων πράξεων αυταπάρνησης και ενθουσιώδους συμμετοχής των νεότερων μελών της ΕΟΝ, αφήνοντας την εντύπωση ότι η Οργάνωση του Μεταξά είχε πετύχει τους σκοπούς της, να διαμορφώσει ένα πρότυπο ελληνικής νεολαίας, ιδεολογικά καθοδηγούμενης και πλήρως αφοσιωμένης στο καθεστώς και τα εθνικά ιδανικά (Αρχ. Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, υπ. 1.5., Γενική Δ/ση Εθνικής Διαφώτισης).

1^η προπαγανδιστική περιληπτική έκθεση:

Ένα σφύριγμα ξεσχίζει την ατμόσφαιρα, κατόπιν δεύτερο και έπειτα τρίτο, διά νά τά διαδεχθῇ ὁ βαρὺς γδοῦπος τῶν ἐκκρήξεων. Φωνές τρόμου ἀπὸ παντοῦ, οἰμωγές τραυματισμένων, πάταγος σπιτιῶν πού γκρεμίζονται δονεῖ τήν ατμόσφαιρα τήν ὁποῖαν διασχίζουν τά ἀπαίσια σφυρίγματα τῶν βομβῶν, πού κατὰ δέσμας ἔριχαν οἱ δολοφόνοι. Καί τότε, μέσα στή κοσμοχαλασιά, ξεπετάχθη κετό «ΝΕΟΛΕΑΚΙ». Βεργολιγερό, μέ τό σκουφάκι του ψηλά, μέ τήν ἄσπρη γραββάτα του ἀνεμιζομένη στόν ἀέρα, τινάχθηκε στόν κόσμο, πού σαστισμένος ἔτρεχε χωρίς νά ξέρη ποῦ νά πάη. Ἀπ' ἐδῶ, ἀπ' ἐδῶ ἔχει καταφύγιο, ἀκούεται ἀτρόμητη ἡ φωνή του. Ἐδῶ κυρούλα, ἐδῶ μικρά, ἀπ' ἐδῶ μπάριμπα, ἐμπρός ἄντε γειά σας. Ἐμπρός ὅλοι. Σάν σβούρα γυρίζει παντοῦ. Σπρώχνει τοὺς στρατιώτας, δείχνοντάς τους ποῦ νά κρυφθοῦν. Ἀρπάζει ἕνα μικρό στά χέρια του καί τό ρίχνει στό ὄρυγμα, βοηθάει τήν γρηούλα νά τρέξη, ἐνῶ ἡ φωνή του ἀκούεται ἀτρόμητη εἰς τό διάλειμμα τῶν ἐκκρήξεων. Μήν τά χάνετε – πηδάτε στά ὀρύγματα – οἱ ἄλλοι στό καταφύγιο. Νά μωρέ ἐκεῖ, ἐκεῖ εἶνε καί ἀνοίγοντας τά χέρια του, μᾶς ἔδειχνε ποῦ νά τραβήξουμε. Ξαπλωμένος χάμω τό ἔβλεπα καί τό καμάρινα, ὅποταν μιά κοντινή ἔκρηξις μέ ἔκανε νά κρύψω τό κεφάλι καί νά κλείσω τά μάτια. Ὅταν τᾶνοιζα τό «ΝΕΟΛΕΑΚΙ» εἶχε ἐξαφανισθῇ. Εἶχε ἐξαερωθῇ. Ἐπесе ἀντικρύζοντας κατάμουτρα τόν θάνατον. ΕΠΕΣΕ Ο ΦΑΛΑΓΓΙΤΗΣ ΑΓΩΝΙΖΟΜΕΝΟΣ ΝΑ ΣΩΣΗ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ. Τό ἐπεισόδιο αὐτό εἶναι παρμένο ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Το ἐπικυρώνει δέ ὁ στρατιωτικός Διοικητής τῆς περιφερείας μέ ἕνα συγκινητικό του γράμμα εἰς τό ὁποῖον ἀναγγέλει τόν ἡρωϊκό θάνατο τοῦ Φαλαγγίτου. ΑΥΤΑ ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΕΟΝ.

2^η προπαγανδιστική περιληπτική έκθεση:

Τήν 20ην Ἰανουαρίου ἡμέραν Δευτέραν καί ὥραν 12.10 ἐσήμανεν συναγερμός ἐν τῇ πόλει τοῦ Πειραιῶς ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῶν ἐχθρικῶν ἀεροπλάνων.- Ἄμα τῇ σημάνσει τοῦ συναγερμοῦ οἱ Φαλαγγῖται ἤρχισαν νά προσέρχωνται εἰς τά καταφύγια πρὸς καθοδήγησιν τῶν πολιτῶν συμφώνως προγενεστέρας Διαταγῆς τῆς καθ' ἡμᾶς Ὑποδιοικήσεως ἢ εἰς τά Ὑγειονομικά Συνεργεῖα τῶν Ὑποτομέων.- [...] Ἐρίφθησαν βόμβαι ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν ἀεροπλάνων [...] Κατά τήν διακοπὴν τοῦ βομβαρδισμοῦ καί εἰς τόν τόπον τῆς καταστροφῆς, Φαλαγγίτης τοῦ 6ου Ὑποτομέως εὐρών πορτοφόλιον μέ 320 δραχμάς μεταξύ τῶν συντριμμάτων ἔσπευσε νά τό παραδώσῃ εἰς τήν δικαιούχον γραῖαν, ἥτις δακρύουσα τοῦ ἐφίλει τὰς χεῖρας εὐχομένη διά τήν ΕΟΝ. Κατά τήν διάρκειαν τοῦ ἐν συνεχείᾳ βομβαρδισμοῦ διεπιστώθη ὅτι Φαλαγγῖται τοῦ 9ου Ὑποτομέως ἐκτελοῦντες ὑπηρεσίαν εἰς τόν τόπον τοῦ βομβαρδισμοῦ ἔσχον τήν ἀπώλειαν τριῶν Συναγωνιστῶν ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ

καθήκοντός των προσφέροντες τάς πρώτας βοηθείας εἰς τοὺς τραυματίας τοὺς ὁποίους ἀνέσυρον ἐκ τῶν ἐρείπιων τῶν οἰκιῶν τοῦ πρώτου βομβαρδισμοῦ. [...] Κατὰ τὴν δευτέραν ἐπιδρομὴν τῶν ἀεροπλάνων ἔπασαν βόμβαι εἰς τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Χατζηκυριάκου παρὰ τὴν Σχολὴν Δοκίμων. Ἄμα δέ τῇ λήξει τοῦ συναγερμοῦ διετέθησαν Φαλαγγῖται τοῦ 10ου Ὑποτομέως πρὸς παροχὴν βοηθείας οἵτινες καὶ προσέφερον πλείστας ὄσας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς πληγέντας ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ διασώσαντες συγχρόνως καὶ ἓνα μικρὸ παιδάκι ἀπὸ τὰ ἐρείπια μιᾶς οἰκίας καὶ τινες ἄλλους οἵτινες εἶχον καλυφθῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν των. – [...] Οἱ ἄστεγοι καὶ γενικῶς οἱ παθόντες ἐφιλοξενήθησαν εἰς τὰς πέριξ οἰκίας. Ἀντιπροσωπεῖα δέ τῆς Κ.Υ.Α.Μ. ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς διάφορα εἶδη. Τὰ δέ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν, τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν σκευῶν καθ' ὅλην τὴν νύκτα καὶ μέχρις ὅτου ἀπέσυραν ἐξ αὐτῶν πᾶν ὅτι τοῖς ἦτο χρήσιμον, ἐφρούρουν Φαλαγγῖται.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν καταγραφὴ τῶν παραπάνω εκθέσεων, οἱ οποίες λειτουργοῦσαν ὡς μέρος τοῦ μηχανισμοῦ ἐπικοινωνίας ἐντὸς τῆς Οργάνωσης, ἡ μέριμνα γιὰ τὴν ἐθνικὴ διαφώτιση τῆς νεολαίας βασιζόταν σὲ ἓναν οργανωμένο καὶ συντονισμένο μηχανισμό προπαγάνδας. Αὐτὸς εξασφάλιζε μίᾳ συνεχόμενη καὶ ἐλεγχόμενη ροὴ μηνυμάτων, ἡ οποία ἦταν καθοριστικὴ γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ιδεολογικῆς συνοχῆς τῆς Οργάνωσης. Ἀντίθετα, στὴν προσπάθεια ἐπικοινωνιακῆς σύνδεσης μεταξὺ μετώπου καὶ μετόπισθεν, ἡ οποία εἶχε ἀναληφθεῖ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία λογοκρισίας τῆς ΕΟΝ, παρατηρήθηκαν σφάλματα καὶ παραλείψεις, ἀποκαλύπτοντας τὴν ἀδυναμία τῆς Οργάνωσης νὰ διαμορφώσει μίᾳ ἐξίσου συνεκτικὴ καὶ αποτελεσματικὴ ἐπικοινωνία.

Γιὰ παράδειγμα, υπήρξαν περιπτώσεις ποὺ οἱ ἐλέγχοι τῶν δεμάτων πρὸς τοὺς Ἕλληνες στρατιῶτες ἦταν πλημμελεῖς, με ἀποτέλεσμα νὰ φθάνουν στὸ μέτωπο σημεῖώματα ξένης προπαγάνδας, κρυμμένα μέσα σὲ ἀποστολές. Αὐτὰ τὰ μηνύματα περιείχαν πληροφορίες ποὺ μπορούσαν νὰ πλήξουν τὸ ἠθικὸ τοῦ στρατεύματος, ὅπως ἀναφορές γιὰ τὴν πείνα τῶν οικογενειῶν τοὺς ἢ γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν πόλεων ἀπὸ ἐχθρικὲς ἐπιθέσεις. Ἀντίστοιχα, υπήρξαν σημαντικὲς ἐλλείψεις ἐλέγχου ὅταν τὰ δέματα ἀποστέλλονταν ἀπὸ ἀστυνομικά ὄργανα, γεγονὸς ποὺ ἐνίσχυε τὶς ἀνησυχίες γιὰ τὴ διασπορά ἐπιβλαβούς υλικού. Ἐπιπλέον, καταγράφηκαν διαμαρτυρίες γιὰ τὴν ἀδικαιολόγητη καθυστέρηση ἢ ἀκόμη καὶ τὴν ἀπώλεια ἐπιστολῶν, παρὰ τὴν πλήρη συμμόρφωσή τους με τοὺς κανονισμοὺς τῆς λογοκρισίας, ἰδίως γιὰ τὶς ἐπιστολές ποὺ ἀποστέλλονταν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πρὸς τοὺς ταχυδρομικοὺς τομεῖς τοῦ Μετώπου (Αρχεῖο ΕΟΝ, φάκ. 5, Δελτίον Διαφωτίσεως 30^{ης} Νοεμβρίου τῆς Υ.Θ. Ἀθηνῶν).

Παρά τὸν ενεργὸ καὶ υποστηρικτικὸ ρόλο ποὺ διαδραμάτισε ἡ ΕΟΝ, ἡ Οργάνωση ἀντιμετώπισε καὶ παράλληλες δυσλειτουργίες σὲ κρίσιμες πτυχές τῆς πολεμικῆς προσπάθειας. Αὐτές οἱ δυσλειτουργίες καὶ οἱ περιορισμοὶ καθίστανται ἀκόμα πιο ἐμφανεῖς ὅταν ἡ ἴδια ἡ Οργάνωση προσπάθησε νὰ ἀναδειχθεῖ ὡς πρωτοπόρος καὶ ουσιαστικὸς υποστηρικτὴς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ἀν καὶ συχνὰ τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τῆς γίνονταν ἐμφανή σὲ καίριες δράσεις. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς τάσης ἦταν ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴ δημιουργία τριῶν καντινῶν σὲ στρατηγικοὺς συγκοινωνιακοὺς κόμβους τοῦ Μετώπου, συγκεκριμένα στὸ Βατοχώρι, τὸ Λέχοβο καὶ τὸ Ἀρμενοχώρι. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς ἐνέργειας, ποὺ σχεδιάστηκε ἀπὸ τὴν Ἑλλή Ἀδοσίδου, σημαντικὴ φιλανθρωπικὴ προσωπικότητα τῆς ἐποχῆς, σὲ συνεργασία με τὸν Κωνσταντῖνο Μοσκόφ, ἀντιπρόεδρο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἦταν ἡ ἀμεση υποστήριξη τῶν τραυματιῶν στρατιωτῶν μέσω υγειονομικῆς περίθαλψης καὶ παροχῆς τροφῆς. Ἡ πρωτοβουλία εἶχε εξασφαλίσει τὴ συναίνεση τοῦ Σώματος Στρατοῦ στὴν Κορυτσά καὶ ἦταν ἐτοιμὴ πρὸς υλοποίηση. Ὡστόσο, ἡ παρέμβαση τοῦ Κυβερνητικοῦ

Επιτρόπου της ΕΟΝ, Αλέξανδρου Κανελλόπουλου, ο οποίος επιθυμούσε την υλοποίηση του έργου αποκλειστικά από την Οργάνωση, οδήγησε στην αναστολή της εν λόγω πρωτοβουλίας. Η απόφαση αυτή, αν και προήλθε από την επιθυμία της κυβέρνησης για την ανάδειξη του ρόλου της ΕΟΝ, ανέδειξε τα όριά της, καθώς η Οργάνωση δε διέθετε τα κατάλληλα στελέχη ή την απαιτούμενη εμπειρία για την αποτελεσματική υλοποίηση ενός τέτοιου εγχειρήματος. Ως εκ τούτου, αυτή η καθυστέρηση είχε συνέπειες στη στήριξη των μαχόμενων στρατιωτών, οι οποίοι αντιμετώπιζαν εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, όπως το συνεχές χιόνι, τη διακοπή των σιδηροδρομικών συγκοινωνιών και τον αποκλεισμό των υγειονομικών συρμών στη Φλώρινα (Ζάννα, 1979: 57, 58).

Συμπερασματικά, κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου, η ΕΟΝ αναδείχθηκε ως βασικός φορέας που ανέλαβε την οργανωμένη υποστήριξη της εθνικής προσπάθειας στα μετόπισθεν. Μέσα από την ιδεολογική διαφώτιση και την καθοδηγούμενη προπαγάνδα, το καθεστώς Μεταξά πέτυχε τη μαζική κινητοποίηση της νεολαίας, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην ενίσχυση του εθνικού φρονήματος και της κοινωνικής συνοχής. Αν και η συμμετοχή υπαγορεύτηκε σε μεγάλο βαθμό από τις αυταρχικές πρακτικές του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, εντούτοις επέφερε γρήγορα αποτελέσματα, καθώς ενεργοποίησε το νεανικό δυναμικό σε μία κρίσιμη εθνική συγκυρία. Η Οργάνωση του Μεταξά ανταποκρίθηκε με ενθουσιασμό και πειθαρχία στην κάλυψη σημαντικών αναγκών, όπως η περιθάλψη, η συλλογή εφοδίων και η ηθική ενίσχυση των στρατευμάτων. Παρότι ορισμένες πιο απαιτητικές δράσεις ανέδειξαν οργανωτικούς περιορισμούς, η συνολική της παρουσία υπήρξε κρίσιμη, καθιερώνοντάς την ως αναντικατάστατο πυλώνα της εθνικής συστράτευσης.

Η διάλυση της ΕΟΝ και η νέα πραγματικότητα της Κατοχής

Τα χαράματα της 29^{ης} Ιανουαρίου του 1941, ο Ιωάννης Μεταξάς απεβίωσε σε ηλικία 70 ετών στην οικία του στην Κηφισιά. Ο θάνατός του σύμφωνα με το επίσημο ιατρικό ανακοινωθέν, το οποίο υπογράφηκε από δώδεκα ιατρούς³, ανέφερε τα εξής:

Ο Πρόεδρος της Ελληνικής Κυβερνήσεως ενεφάνισε προ δέκα ημερών, ήτοι το προπαρελθόν Σάββατον, φλεγμονήν του φάρυγγος, ήτις κατέληξεν εις απόστημα παραμυγδαλικόν. Παρά την έγκαιρον διάνοξίν του, ως και την μετεγχειρητικήν κατάλληλον θεραπείαν, παρουσίασεν εν συνεχεία τοξιναιμικά φαινόμενα και επιπλοκάς, ως γαστρορραγίαν και ουρίαν, και απέθανεν σήμερον, ώραν 6 π.μ.⁴

Αμέσως μετά τον θάνατο του Ιωάννη Μεταξά η ΕΟΝ άρχισε να παρακμάζει και οδηγήθηκε σύντομα σε διάλυση. Οι λόγοι που δεν κατόρθωσε να επιβιώσει μετά τον θάνατο του δημιουργού της εντοπίζονται κυρίως σε δύο παράγοντες, στενά συνδεδεμένους τόσο με την ηγετική φυσιογνωμία του ίδιου του δικτάτορα όσο και με τις δραματικές ιστορικές εξελίξεις της περιόδου. Πρωτίστως, η ΕΟΝ υπήρξε προσωπικό δημιούργημα του Μεταξά, ο οποίος όχι μόνο την ίδρυσε, αλλά και φρόντισε να ταυτιστεί

³ Μ. Γερούλανος, Β. Μπένσης, Μ. Γεωργόπουλος, Μ. Μακκάς, Ε. Φωκάς, Δ. Δημητριάδης, Ι. Χρυσικός, Γ. Καραγιαννόπουλος, Δ. Κομνηνός, Ν. Λωράνδος, Γ. Οικονομίδης, Ν. Γεωργόπουλος.

⁴ Εφημ. *Η πρωία*, φ. 16 – 90 (30/1/1941).

απόλυτα με αυτή, καλλιεργώντας την εικόνα του «στοργικού πατέρα» της νεολαίας. Αυτή η προσωπική σχέση ηγέτη – οργάνωσης είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία ανάδειξης νέου ηγετικού προσώπου, που να μπορεί να συνεχίσει το έργο του ή να εμπνεύσει την ίδια αφοσίωση στα μέλη της. Ταυτόχρονα, ο θάνατος του Μεταξά σημειώθηκε σε μία εξαιρετικά κρίσιμη συγκυρία. Συγκεκριμένα, η εμπόλεμη κατάσταση της Ελλάδας και η επακόλουθη γερμανική εισβολή οδήγησαν στην πλήρη αποδιοργάνωση κάθε κρατικής ή παρακρατικής δομής. Ενώ κατά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο η ΕΟΝ διατηρούσε ενεργό ρόλο, κυρίως μέσω δράσεων υποστήριξης στα μετόπισθεν, η απουσία του ιδρυτή της και οι νέες συνθήκες κατοχής οδήγησαν σε πλήρη απραξία. Η κατάσταση αυτή σφραγίστηκε θεσμικά με τη διάλυσή της από την κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου και την παύση λειτουργίας όλων των γραφείων της ΕΟΝ με το Νομοθετικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 213 (ΦΕΚ 209/25 Ιουνίου 1941).

Οι κατοχικές αρχές και η κυβέρνηση συνεργασίας δεν αποπειράθηκαν να χρησιμοποιήσουν το παλιό σχήμα για την υπαγωγή της νεολαίας στο νέο καθεστώς, ώστε να δημιουργηθεί μία νεολαία με σαφέστερο πλέον ιδεολογικό προσανατολισμό προς τον φασισμό. Το «Όχι» του Μεταξά και ο πατριωτισμός που αποδόθηκε από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, ενδεχομένως να απέκλειαν αυτήν την πιθανότητα (Φλάϊσερ & Βαρών-Βασάρ, 2003: 159, 160). Οι μοναδικές προσπάθειες επανεμφάνισης τμημάτων της ΕΟΝ κατά την περίοδο της ελληνικής Κατοχής έγιναν στην Αίγυπτο, κατά το πρώτο διάστημα (1941 – 1942) με την ανοχή, αν όχι και την υποστήριξη, του ναυάρχου Σακελλαρίου. Οι δημόσιες εμφανίσεις με φασιστικά χαρακτηριστικά, όπως παρελάσεις με στολές και χαιρετισμούς, παρόλο που δεν προκάλεσαν αντίδραση από το ελληνικό Προξενείο στο Κάιρο, οδήγησαν σε άμεση επέμβαση των βρετανικών αρχών. Ο Βρετανός υπουργός Oliver Lyttleton τόνισε ότι η παρουσία της ΕΟΝ ενίσχυε τις εντάσεις εντός της ελληνικής παροικίας και ζήτησε την άμεση διάλυσή της, όπως κι έγινε. Ωστόσο, δύο μήνες αργότερα, ιδρύθηκε μία νέα οργάνωση με την επωνυμία Εθνικοθρησκευτική Οργάνωσις Νεολαίας Αλεξανδρείας (ΕΟΝΑ), υπό την προστασία του Πατριάρχη Αλεξανδρείας, ο οποίος επιδίωκε να την αξιοποιήσει και για την επίλυση διαφορών των κοινοτήτων σε ζητήματα εκπαίδευσης. Μετά από σχετική παρέμβαση του Lyttleton, ο Πατριάρχης απέσυρε άμεσα την υποστήριξή του. Η επίσημη κατάργηση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου στις αρχές Φεβρουαρίου 1942 με συντακτική πράξη που υπογράφηκε από τον Γεώργιο Β' και τον Τσουδερό ικανοποίησε τους Βρετανούς, αλλά απογοήτευσε τους υποστηρικτές του Μεταξά στην περιοχή, οι οποίοι απομονώθηκαν, διευκολύνοντας έτσι την ανάπτυξη αντιφασιστικών οργάνωσεων στους κόλπους των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων στη Μέση Ανατολή (Κιτροέφ, 1984: 9, 10).⁵

Τα νέα δεδομένα που επέφερε η Κατοχή διαμόρφωσαν πρωτόγνωρες συνθήκες για την ύπαρξη και τη δράση νεολαιίστικων οργάνωσεων, οι οποίες πλέον απέκτησαν αντιστασιακό χαρακτήρα. Οι ριζικά μεταβαλλόμενες ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας κατά την περίοδο της Κατοχής διαμόρφωσαν το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναδύθηκαν νέες οργανώσεις νεολαίας, προσαρμοσμένες στις συνθήκες της εποχής. Σε αντίθεση με την ΕΟΝ, οι νέες αυτές οργανώσεις είχαν στόχους συνδεδεμένους με την επιβίωση και την

⁵ Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι, πριν από την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου, υπήρξε έντονο ενδιαφέρον για τη δημιουργία τμημάτων της ΕΟΝ στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού, με ιδιαίτερη έμφαση στη Λισαβόνα και την Κωνσταντινούπολη. Στη Λισαβόνα, ο γενικός πρόξενος, Εμμανουήλ Θ. Παπαμιχαήλ, εκδήλωσε την επιθυμία του για την ίδρυση τοπικού τμήματος, απευθύνοντας σχετική επιστολή στον Κυβερνητικό Επίτροπο Αλέξανδρο Κανελλόπουλο. Αντίστοιχη επιθυμία για τη δημιουργία τμήματος της ΕΟΝ εκφράστηκε κι από την Ελληνική Ένωση της Κωνσταντινούπολης (Αρχείο ΕΟΝ, φάκ. 17 (β), «Επιστολές 24 Αυγούστου και 25 Οκτωβρίου 1939»).

καθημερινή αντίσταση απέναντι στους περιορισμούς και τις επιβολές του κατακτητή (Βαρών-Βασάρ, 1992: 115).

Οι αντιστασιακές πλέον οργανώσεις νεολαίας διαφοροποιούνταν ουσιαστικά από την ΕΟΝ, καθώς η συμμετοχή σε αυτές δεν επιβαλλόταν αυταρχικά, αλλά αποτελούσε πολιτική επιλογή και συνειδητή πράξη. Ο νέος αποφάσιζε να ενταχθεί είτε αυτοβούλως είτε υπό την πίεση των συγκυριών χωρίς, ωστόσο, να υφίσταται εξαναγκασμό. Σε πρώτη φάση οι οργανώσεις αυτές διεκδικούσαν δάφνες πατριωτισμού ως μη πολιτικοποιημένες, ενώ από το φθινόπωρο του 1943, καθώς πλέον είχαν ωριμάσει στο πλαίσιο του αντιστασιακού τους αγώνα, άρχισε να εκδηλώνεται φανερά και η πολιτική αντίθεση που εμφάνιζε ανάμεσά τους (Φλάϊσερ & Βαρών-Βασάρ, 2003: 161, 162).

Η ένταξη των νέων σε κάποια αντιστασιακή οργάνωση ήταν συχνά μία ιδιωτική και κρυφή απόφαση, που πολλές φορές έπρεπε να την κρατούν μυστική ακόμα κι από την οικογένειά τους. Αυτή η απόφαση ήταν μέρος των απελευθερωτικών διαδικασιών που ωρίμαζαν τον νέο ή τη νέα και διαφοροποιούσε την εμπειρία τους από εκείνη της ΕΟΝ. Στην περίπτωση των παράνομων οργανώσεων της Αντίστασης, οι νέοι επιθυμούσαν να ενταχθούν με κίνδυνο τη ζωή τους για την πάλη της ανεξαρτησίας, ενώ στην ΕΟΝ, πολλοί νέοι εντάσσονταν – όπως ήδη σημειώθηκε παραπάνω – κυρίως για να αποφύγουν τις προβλεπόμενες ποινές σε περίπτωση της αποχής τους ή να επωφεληθούν από τις υλικές παροχές και διευκολύνσεις που προσέφερε η Οργάνωση, δίχως να αποδίδουν σημασία στην ιδεολογική της φυσιγνωμία. Όλες οι αντιστασιακές οργανώσεις, παρά τις διαφορές τους ως προς τη δράση, τη μαζικότητα, την ιδεολογία και την αποτελεσματικότητά τους στον αγώνα της Κατοχής, είχαν έναν κοινό παρονομαστή: την αντίσταση απέναντι στον κατακτητή και τη διαμόρφωση της συνείδησης του ελεύθερου ανθρώπου, που επιλέγει να εναντιωθεί απέναντί του, αψηφώντας τον θάνατο και σε καμία περίπτωση να υποταχθεί (Βαρών – Βασάρ, 1992: 118 - 120).

Οι νέες οργανώσεις νεολαίας της αντίστασης κατά την περίοδο της Κατοχής

Στην κατεχόμενη ελληνική επικράτεια την περίοδο 1941–1944, υπήρξαν ορισμένες οργανώσεις νεολαίας που αναπτύχθηκαν και διατήρησαν ακροδεξιό ιδεολογικό προσανατολισμό, προσεγγίζοντας σε κάποιο βαθμό τα ιδεώδη της ΕΟΝ, οι οποίες εύλογα μπορούν να θεωρηθούν ιδεολογικοί κληρονόμοι της. Ανάμεσα σε αυτές συγκαταλέγονται το Εθνικόν Κομιτάτον Νέων, η Ένωση Βασιλοφρόνων Εθνικιστών Νέων (ΕΒΕΝ), η Εθνική Δράσις, η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωσις (ΕΚΚΕ), ο Πανελλήνιος Απελευθερωτικός Συνασπισμός (ΠΑΣ), η Ιερά Ταξιαρχία, καθώς και η αμιγώς γυναικεία οργάνωση Ε.Γ.Ο. – Σπίθα, η οποία ιδρύθηκε από τη Λουκία Μεταξά, κόρη του Ιωάννη Μεταξά. Η τελευταία οργάνωση, μάλιστα, στην πρώτη φάση της Αντίστασης διαδραμάτιζε συντονιστικό ρόλο σε σχέση με τις υπόλοιπες, αναλαμβάνοντας την έκδοση και διανομή του κεντρικού έντυπου υλικού του αντιστασιακού τους αγώνα (Αρχείο Ε.Γ.Ο. – Σπίθα, φάκ. 3, «έκθεσις 22^{ας} Φεβρουαρίου 1949, έγγραφα προς Υπουργείον Στρατιωτικών»).

Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι μέσα από την ΕΟΝ, οι γυναίκες είχαν αρχίσει να αναλαμβάνουν πιο ενεργό ρόλο στην κοινωνική ζωή, γεγονός που ερχόταν σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αντιλήψεις της εποχής και σε ορισμένα σημεία με τα ίδια ιδεώδη του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου. Η συμμετοχή τους σε μαζικές δράσεις και η

συχνή απουσία τους από το οικιακό περιβάλλον επέτρεψε στις γυναίκες να επανακαθορίσουν τη θέση τους στην κοινωνία. Η δυναμική αυτή φαινομενικά αντέβαινε στις αυστηρά παραδοσιακές αρχές του καθεστώτος Μεταξά, το οποίο διακρινόταν για τον συντηρητισμό του και την έμφαση στην οικογενειακή και κοινωνική τάξη. Ωστόσο, παρά τις αντιφάσεις αυτές, η ΕΟΝ δημιούργησε έναν μηχανισμό μέσω του οποίου οι γυναίκες μπορούσαν να συμβάλουν ενεργά στην εθνική προσπάθεια, διαμορφώνοντας έναν νέο κοινωνικό ρόλο που ξεπερνούσε τα περιοριστικά πρότυπα της εποχής.

Η Κατοχή έμελλε να ενισχύσει και να μετουσιώσει περαιτέρω τη δυναμική των νεαρών γυναικών μέσω της συμμετοχής τους σε αντιστασιακές οργανώσεις νεολαίας. Πλέον, οι γυναίκες ανέλαβαν αντιστασιακή δράση με τον ίδιο τρόπο όπως και οι άντρες. Εάν, σκεφτεί κάποιος ότι πριν τον πόλεμο οι γυναίκες ήταν πολιτικά, νομικά, οικονομικά και κοινωνικά περιορισμένες, γίνεται αντιληπτό πόσο απρόσμενη είναι αυτή η αλλαγή στον ρόλο τους (Βερβενιώτη, 1991: 154, 186).

Η περίπτωση της Ε.Γ.Ο. – Σπίθα αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα της προσαρμοστικότητας και της επιμονής των αντιστασιακών οργανώσεων, ιδιαίτερα εκείνων που συγκροτήθηκαν από γυναίκες, οι οποίες, κατά την περίοδο της Κατοχής, δε συμμετείχαν απλώς στην Αντίσταση, αλλά καθοδηγούσαν τον αγώνα για την ελευθερία, τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε οργανωτικό επίπεδο.

Η Ε.Γ.Ο. – Σπίθα ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1941 με την αρχική ονομασία «Επαναστατική Πανελλαδική Οργάνωση» (ΕΠΟ) από νέους και νέες και εξέδιδε δεκαπενθήμερο έντυπο με επαναστατικό περιεχόμενο κατά των κατακτητών. Ωστόσο, τον Αύγουστο του 1941, η οργάνωση διασπάστηκε: τα ανδρικά μέλη σχημάτισαν το Εθνικόν Κομιτάτον Νέων, ενώ οι γυναίκες ίδρυσαν την αμιγώς γυναικεία οργάνωση Ε.Γ.Ο. – Σπίθα. Παρά την επίσημη καταγραφή 94 μελών, το αρχειακό υλικό της οργάνωσης αναφέρει ότι ο αριθμός των μελών της κυμαινόταν από 500 έως 2.000. Κύριος στόχος της ήταν η διατήρηση του εθνικού φρονήματος και η αντίσταση στους κατακτητές. Εκτός από την έκδοση παράνομου τύπου και προκηρύξεων, η δράση της περιελάμβανε συμμετοχή σε συλλαλητήρια, αναγραφή συνθημάτων σε κεντρικές περιοχές της Αθήνας και του Πειραιά, στήριξη απεργιών, συλλογή πληροφοριών και περίθαλψη τραυματιών. Σημαντική είναι η άρνησή της να συνεργαστεί με το ΕΑΜ, το οποίο κατηγορούσε ότι εξυπηρετούσε πολιτικές σκοπιμότητες αντί να αποβλέπει αποκλειστικά στον εθνικό σκοπό (Αρχείο Ε.Γ.Ο. – Σπίθα, φάκ. 3, «έκθεσις 22ας Φεβρουαρίου 1949, έγγραφα προς Υπουργείον Στρατιωτικών» & Ευρετήριο Μελών της Ε.Γ.Ο. – Σπίθα, ό.π.).

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, η Ε.Γ.Ο. – Σπίθα ανέπτυξε έντονη εκδοτική δραστηριότητα στο πλαίσιο του παράνομου τύπου, ο οποίος αποτέλεσε βασικό εργαλείο αντίστασης και διάδοσης του εθνικού φρονήματος. Η οργάνωση εξέδωσε σειρά αντιστασιακών εντύπων, παρά τις δυσκολίες που επέβαλαν οι κατακτητές. Μεταξύ αυτών, η *Ελεύθερη Ελληνική Ψυχή* (1941–1942), με 22 πολυγραφημένα τεύχη και τιράζ 600–1.000 αντιτύπων, κυκλοφόρησε ανά δεκαπενθήμερο από τον Δεκέμβριο του 1941 έως τον Οκτώβριο του 1942. Ακολούθησε η έκδοση της *Ελληνικής Σκέψης* (1942), η οποία αποτελούνταν από 8 φυλλάδια, με 500 αντίτυπα το καθένα, και αργότερα παραχωρήθηκε η ευθύνη έκδοσης στο Εθνικόν Κομιτάτον Νέων. Το 1942–1943 κυκλοφόρησε νέα σειρά του *Ελεύθερη Ελληνική Ψυχή*, με 10 μηνιαία τεύχη και τιράζ που αυξήθηκε στα 2.000 – 3.000 αντίτυπα. Το 1944 η Ε.Γ.Ο. – Σπίθα εξέδωσε τα *Συμμαχικά Νέα*, τρία εβδομαδιαία ραδιοφωνικά δελτία, καθώς και πλήθος προκηρύξεων σε συνεργασία με άλλες οργανώσεις, όπως η Εθνική Δράσις, το Εθνικόν Κομιτάτον Νέων

και η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωσις (ΕΚΚΑ). Το σύνολο αυτών των εκδόσεων διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην ενίσχυση του αντιστασιακού πνεύματος (Αρχείο Ε.Γ.Ο. – Σπίθα, φάκ. 3, «έγγραφα προς Υπουργείον Στρατιωτικών» 22 Φεβρουαρίου 1949).

Αναφορικά με την οικονομική διάσταση της δράσης της Ε.Γ.Ο. – Σπίθα, τα χρηματικά ποσά που διατέθηκαν για την υποστήριξη της εκδοτικής και κοινωνικής της δραστηριότητας φαίνονται υπερβολικά με μία πρώτη ματιά, καθώς ανέρχονταν συνολικά σε 19.043.067.000 δραχμές. Ωστόσο, το υπερβολικό αυτό ποσό αποδίδεται στην εκρηκτική άνοδο του πληθωρισμού που έπληξε την ελληνική οικονομία την περίοδο της Κατοχής. Η εισαγωγή δύο κατοχικών νομισμάτων από τις δυνάμεις κατοχής, σε συνδυασμό με τη μαζική έκδοση χρήματος, οδήγησε στην αποδυνάμωση της δραχμής, η οποία έχασε την αγοραστική της δύναμη και υπέστη συνεχείς υποτιμήσεις.

Περίοδος Αντίστασης (1941 – 1944)	
Δραστηριότητα	Ποσό (Δραχμές)
Εκδόσεις μυστικού τύπου	319.600.000
Εγκαταστάσεις και έξοδα κινήσεως	17.498.667.000
Έξοδα προσφορών σε πρόσωπα και οικογένειες που είτε ήταν τραυματίες του αντιστασιακού αγώνα είτε φυλακισμένοι	1.224.800.000
Συνολικό ποσό (Δραχμές)	19.043.067.000

*Πίνακας: Οικονομικά έξοδα αντιστασιακού αγώνα της Ε.Γ.Ο. – Σπίθα.
Πηγή: Αρχείο Ε.Γ.Ο. – Σπίθα, φάκ. 3, Αρ. Πρωτ. 2605.*

Σε αντίθεση με τις οργανώσεις που επιχειρούσαν να διατηρήσουν ιδεολογική συνέχεια με την ΕΟΝ, ο αντιστασιακός αγώνας κατά την περίοδο της Κατοχής συνδέθηκε κυρίως με τις οργανώσεις νεολαίας αριστερής ιδεολογίας. Οι αριστερές οργανώσεις νεολαίας διέθεταν μεγαλύτερη οργανωτική εμπειρία στην παράνομη δράση, την οποία είχαν αποκτήσει από τη μακροχρόνια καταδίωξή τους σε προπολεμικές περιόδους. Το γεγονός αυτό τις κατέστησε περισσότερο δραστήριες και μαζικές στην Εθνική Αντίσταση.

Κατά την περίοδο της Κατοχής, οι σημαντικότερες αριστερές οργανώσεις νεολαίας με κριτήριο τόσο τον αριθμό μελών όσο και την ενεργό τους δράση, υπήρξαν το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων (ΕΑΜΝ), η Λεύτερη Νέα – αμιγώς γυναικεία οργάνωση – και, κυρίως, η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ). Αυτές οι οργανώσεις νεολαίας αποτέλεσαν ορόσημα για τη μαζικοποίηση και τον ιδεολογικό προσανατολισμό της νεανικής αντίστασης. Η διαδικασία συγκρότησης αυτής της νέας δυναμικής ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 1942 με την ίδρυση του ΕΑΜΝ, πρωτοβουλία της ΟΚΝΕ (η νεολαία του ΚΚΕ), και συνεχίστηκε με τη δημιουργία της Λεύτερης Νέας λίγους μήνες αργότερα (Μάιο 1942). Η κορύφωση της οργανωτικής αυτής πορείας επήλθε στις 23 Φεβρουαρίου 1943 με την ίδρυση της ΕΠΟΝ, η οποία συγκροτήθηκε ως αποτέλεσμα συνεργασίας μεταξύ ΕΑΜΝ και ΟΚΝΕ και αποτέλεσε τη συγχώνευση δέκα υφιστάμενων

οργανώσεων που αυτοδιαλύθηκαν για να συμβάλουν σε έναν ενιαίο και μαζικό φορέα αντίστασης. Η ΕΠΟΝ δεν περιορίστηκε στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως την Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη, αλλά κατόρθωσε να επεκτείνει τη δράση της στην ελληνική ύπαιθρο, οργανώνοντας νέους ακόμα και στα πιο απομακρυσμένα κατεχόμενα ελληνικά χωριά, με σκοπό να τους εντάξει στον εθνικοαπελευθερωτικό Αγώνα. Παράλληλα, υπήρξε η πρώτη νεολαιίστικη οργάνωση που συγκρότησε ένοπλες μονάδες – τις λεγόμενες ανταρτοεπονίτικες ομάδες – οι οποίες εντάχθηκαν στον ΕΛΑΣ, ενισχύοντας τη σύνδεση της νεολαίας με την ένοπλη αντίσταση. Η εντυπωσιακή απήχησή της αποτυπώνεται στον αριθμό των μελών της, που έφτασαν τις 600.000, γεγονός που αποδεικνύει όχι μόνο το εύρος της αλλά και τον καθοριστικό ρόλο της στη διαμόρφωση μίας ολόκληρης γενιάς νέων. Η γενιά αυτή γαλουχήθηκε με τα ιδανικά της ελευθερίας, της συλλογικής δράσης και της κοινωνικής δικαιοσύνης και ενήργησε για πρώτη φορά με τέτοια ενότητα, ενθουσιασμό και πίστη στον σκοπό. Αυτή η μαζική και ενθουσιώδης συμμετοχή προσέδωσε στη νεολαία έναν νέο, αδάμαστο χαρακτήρα, στοιχείο που απουσίαζε εμφανώς από τις οργανώσεις νεολαίας της αντίθετης ιδεολογικής όχθης, οι οποίες δεν κατάφεραν ούτε να προσελκύσουν αντίστοιχο αριθμό νέων, ούτε να αποκτήσουν την ιστορική συνέχεια και σημασία της ΕΠΟΝ (Βαρών – Βασάρ, 2013: 6 – 16).

Πίσω από τις αριστερές αντιστασιακές οργανώσεις νεολαίας βρισκόταν το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), το οποίο δημιουργήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1941. Το ΕΑΜ είχε ιδιαίτερη απήχηση στη νεολαία, καθώς για την ίδια αντιπροσώπευε την προοπτική απελευθέρωσης σε μία κοινωνία, η οποία στις αγροτικές περιοχές ήταν ακόμα πατριαρχική. Ωστόσο, παρότι η ηγεσία τόσο του ΕΑΜ όσο και του ΕΛΑΣ (Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός) βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ), η συντριπτική πλειονότητα των μελών τους δεν ενστερνιζόταν την κομμουνιστική ιδεολογία, καθώς προέρχονταν από ευρύτερα κοινωνικά και πολιτικά στρώματα. Με λίγα λόγια, η συμμετοχή των νέων στις εν λόγω αντιστασιακές οργανώσεις αριστερής ιδεολογίας δε σήμαινε και την κομματική τους ένταξη στο ΚΚΕ (Clogg, 2002: 148 – 153).

Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει λοιπόν απ' όσα καταγράφηκαν παραπάνω, ο αντιστασιακός αγώνας υπήρξε έκφραση πατριωτικού καθήκοντος, πόθος για ελευθερία και ανάγκη για ενεργό αντίδραση στον κατακτητή. Σε αυτόν τον αγώνα, η νεολαία μέσα από τις νέες αντιστασιακές οργανώσεις, οι οποίες είτε ανήκαν στην αριστερά, είτε συνδέονταν με τον ιδεολογικό πυρήνα της ΕΟΝ, συνέβαλε καταλυτικά στη διαμόρφωση του αντιστασιακού κινήματος. Παρά τα πρώιμα ψήγματα ιδεολογικών διαφοροποιήσεων που παρατηρήθηκαν μεταξύ τους – διαφοροποιήσεις που, όπως σημειώθηκε παραπάνω, ήταν ιδιαίτερα εμφανείς μετά το φθινόπωρο του 1943 – η συμμετοχή των νέων στηρίχθηκε πρωτίστως στο κοινό αίσθημα της εθνικής αντίστασης, υπερβαίνοντας τις πολιτικές ταυτότητες που τότε άρχισαν να αποκρυσταλλώνονται.

Βιβλιογραφία

Clogg, R. (2003), *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770–2000*, Αθήνα: Κάτοπτρο (2^η έκδοση).

Αγγελής, Β. (2006), *Γιατί χαίρεται ο κόσμος και χαμογελάει πατέρα...*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Αλεξίου, Ε. (1983), Βασιλική δρυς: Το χρονικό της εκπαίδευσης, Αθήνα: Καστανιώτης.

Βαρών-Βασάρ, Ο. (1992), «Αντιστασιακές οργανώσεις νέων (1941–1944): Από το ατομικό στο συλλογικό», *Μνήμων* (14).

Βαρών-Βασάρ, Ο. (2013), *Η στράτευση της νεολαίας στις αντιστασιακές οργανώσεις: συνέχειες και ασυνέχειες*, εισήγηση στη Δημερίδα ΑΣΚΙ – ΕΜΙΑΝ.

Βερβενιώτη, Α. (1991), *Οι συναγωνίστριες: Τα αίτια της συμμετοχής και η δράση των γυναικών στις Εαμικές αντιστασιακές οργανώσεις 1941-1944* (Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο) <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/1988> (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 19/12/2025).

Βερέμης, Θ. (2009), *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Αθήνα: Ευρασία.

Κιτροέφ, Α. (1984), «Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος», *Μνήμων* (9).

Μαχαίρα, Ε. (1987), *Η Νεολαία της 4ης Αυγούστου: Φωτογραφές*, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς – Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας.

Παππάς, Π. Γ., & Παππάς, Γ. Κ. (2018), *Ημερολόγιον πολέμου – Κατοχής – Απελευθερώσεως, 1940–1944*, Αθήνα: Πατάκης.

Πετράκη, Μ. (2014), *1940 – Ο άγνωστος πόλεμος: Η ελληνική πολεμική προσπάθεια στα μετόπισθεν*, Αθήνα: Πατάκης.

Πλουμίδης, Σ. Γ. (2016), *Το καθεστώς Ιωάννη Μεταξά (1936–1941)*, Αθήνα: Εστία.

Φλάϊσερ, Χ. (Επιμ.), & Βαρών-Βασάρ, Ο. (2003), *Η Ελλάδα '36 – '49: Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο – Τομές και συνέχειες*, Αθήνα: Καστανιώτης.

Αρχειακές αναφορές

Αρχείο Αναστάσιος Θεοδοσόπουλος, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ ΜΙΕΤ Αθήνα).

Αρχείο αντιστασιακών οργανώσεων «Επαναστατική Πανελλαδική Οργάνωση Ε.Γ.Ο. – Σπίθα», Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) Αθήνα.

Αρχείο Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ) 1936 – 1941, Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) Αθήνα.

Εφημ. *Η Νεολαία*. φ. 44 (3/8/1940), «ΕΟΝ: Η μεγάλη δημιουργία της 4^{ης} Αυγούστου». ioannismetaxas.gr (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 19/12/2025).

Εφημ. *Η πρωία*, φ. 16 – 90 (30/1/1941), «Θάνατος Ιωάννη Μεταξά». ioannismetaxas.gr
(Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 19/12/2025).

Ζάννα, Β. Αλ. (1979). *Ημερολόγιο πολέμου '40–'41*, Αθήνα: Ερμής.

Υπουργείο Ανάπτυξης & Επενδύσεων. (1939). *Τρία έτη διακυβέρνησεως του Κου
Ιωάννου Μεταξά, 1936-1939*, Αθήναι: Εκδ. 4η Αυγούστου.